

AKADEMIN FÖR UTBILDNING OCH EKONOMI
Avdelningen för humaniora

Kvinnan i klassrummet

Matin Haso

2019

Uppsats, Grundnivå (högskoleexamen), 15 hp
Religionsvetenskap
Religionsvetenskap med inriktning mot kultur och identitet 61–90, 30 hp

Handledare: Johan Liljestränd
Examinator: Jan Ristiniemi

Abstract

Detta är en intervjustudie som genomförs med en grupp svenska gymnasielärare i religionskunskap. Genom intervjuerna undersöks hur lärare uppfattar kvinnans ställning inom religionerna samt hur deras erfarenheter ser ut kring sådant arbete. Lärarnas svar är utgångspunkten för denna undersökning som sedan analyseras med hjälp av valt teoretiskt perspektiv. Det framkom i samtalen att lärarna upplevde många liknande företeelser men även skillnader i deras uppfattningar och erfarenheter om det detta fenomen. Utifrån resultaten utformades olika teman som behandlar de två syftena. Två teman behandlar syftet om lärarnas uppfattningar samt två kring deras erfarenheter i arbetet med det kvinnliga perspektivet. Det stod efter sammanställning av resultaten klart att en problematik existerar i hur detta fenomen hanteras och bör hanteras. Det råder en enighet i lärargruppen i problematiseringen kring fenomenet men samtidigt framförs en avsaknad av utrymme det får i klassrummet.

Nyckelord: Religion, Kvinna, Utbildning, Lärare, Kön, Genus, Socialkonstruktionism, Genusordning, Könsmaksordning, Femininitet

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	1
1.1. SYFTE.....	1
1.2. FRÅGESTÄLLNINGAR.....	2
1.3. DISPOSITION	3
1.4. DEFINITIONER.....	3
2. METOD & MATERIAL	4
2.1. URVAL	5
2.2. SKOLAN.....	6
2.3. INSAMLING	6
2.4. BEARBETNING	7
2.5. ETIK	8
3. TIDIGARE FORSKNING	9
4. TEORI & TEORETISKT PERSPEKTIV	11
4.1. SOCIALKONSTRUKTIONISM	11
4.2. SOCIALKONSTRUKTIONISM OCH GENUS	12
4.3. INDUKTION	13
4.4. TEORETISKA BEGREPP.....	13
5. RESULTAT	15
5.1. INDIVIDENS INFLYTANDE PÅ RELIGION BEROR PÅ OMGIVNING	15
5.2. KVINNAN BEGRÄNSAS INOM RELIGIONERNA	16
5.3. LÄRARENS EGEN EMPIRI PÅVERKAR UNDERVISNINGEN.....	17
5.4. ARBETET MED KVINNORS ROLL FÅR INTE UTRYMME I KLASSRUMMET	18
6. ANALYS	19
6.1. INDIVIDENS SOCIALA KONSTRUKTIONER.....	19
6.2. FEMININITET UNDERORDNAD.....	20
6.3. GENUSORDNINGEN PÅVERKAR LÄRANDET.....	21
6.4. KÖNSMAKTSORDNING OCH RELIGION.....	21
7. DISKUSSION	22
7.1. KVINNANS STÄLLNING I RELIGIONEN	24
7.2. KRITISK PEDAGOGIK	27
7.3. REFORMATION AV ÄMNESPLANER.....	28
8. SLUTSATSER	29
8.1. AVSLUTNING	29
8.2. FRAMTIDA FORSKNING	30
9. KÄLLFÖRTECKNING	30

1. Inledning

Lärarens roll i klassrummet enligt ämnesbeskrivningen för religionskunskap i svensk gymnasieskola är att belysa och upplysa om de olika religionerna, hur de färgar samhället där de praktiseras samt påverkar världen vi lever i. Om detta är det lärare har att förhålla sig till, innebär det ett ställningstagande kring hur detta uppdrag förstås. Denna studie avser därmed att undersöka hur en grupp religionslärare uppfattar fenomenet kvinnans ställning inom religionerna. Ett andra syfte är att undersöka lärarnas erfarenheter av hur det pedagogiska arbetet med det kvinnliga perspektivet ser ut.

I den svenska skolans styrdokument framhålls de demokratiska värdegrunderna som en hörnsten för undervisningen som bedrivs och verksamheten byggs upp av. Dessa angivna värderingarna är ”demokrati, aktning och respekt för varje människas egenvärde, människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta”. Utöver detta att behandla vägmärken och referenspunkter för den som verkar i skolans värld.¹

Kvinnor har historiskt sett i förhållande till män innehaft en underordnad roll i de offentliga rummen. Denna förnimmelse har anstiftat hypotesen är att detta hålls för sant även i religiösa sammanhang där det mer sällan talas om kvinnan och hennes roll, både i de offentliga och privata religiösa sammanhangen. Stämmer denna hypotes och om så är fallet, vad beror det på? Följande studie kommer att undersöka hur en grupp religionslärare uppfattar situationen kring kvinnans roll inom religionerna samt vilken erfarenhet lärarna har av arbetet med det kvinnliga perspektivet i sin religionsundervisning. Jag vill genomföra denna undersökning för att se om det går att bilda uppfattning om hur lärare i stort ställer sig till fenomenet kvinnors roll i religionerna, utifrån deras eget perspektiv och undervisning.

1.1. Syfte

Denna uppsats har två syften. Det första syftet är att undersöka en uppfattning om kvinnans ställning inom religionerna. Med ställning syftar studien på kvinnors möjligheter och begränsningar att göra sina röster hörda och ta plats i religiösa sammanhang. Undersökningens andra syfte är sedan att försöka etablera hur lärarnas

¹ Franck, 2005, s.53

erfarenheter av det pedagogiska arbetet ser ut kring ämnet. Uppsatsen eftersträvar sedan förena att dessa två syften och undersöka hur lärare uppfattar kvinnans roll, möjligheter och begränsningar samt status inom religionerna men även undersöka deras erfarenheter av ett pedagogiskt arbete med det kvinnliga perspektivet i klassrummen. Detta i sin tur är en förutsättning för det utrymme (och då i vilken utsträckning) som detta fenomen får i det dagliga pedagogiska arbetet i religionsundervisningen.

Skolverkets riktlinjer i ämnet Religions syftar till följande: Eleverna ska ges möjligheter till analys och reflektion i hur religion förhåller sig till etnicitet, kön, sexualitet samt socioekonomisk bakgrund vilket specificeras och återkommer som ett kunskapskrav ämnets centrala innehåll.² Denna undersökning avser att genomföra intervjuer med en grupp lärare med olika etnicitet, bakgrund, ålder och program där de undervisar i Religionskunskap. Detta för att undersöka hur lärargruppen upplever kvinnans roll inom religionerna samt vilka erfarenheter (om några) de har av detta i undervisningen.

Eftersom denna undersökning utförs inom svensk skola på gymnasial nivå blir ramen för religionskunskap också ramen för denna undersökning och utgår ifrån ämnet enligt Skolverkets bestämmelser. Därmed kommer inte alla aspekter av religion omfattas utan det begränsas i denna studie till att undersöka vad lärarna uppfattar som en del i deras uppdrag. Detta empiriska underlag blir därav avgränsningen som denna undersökning täcker. Huruvida individen eller texterna och traditionerna står i centrum i vår undervisning påverkar synsättet våra elever får på religionerna och människans roller i dem. Det är därmed en viktig ingångspunkt för denna undersökning, att undersöka om kvinnans roll utifrån ett lärarperspektiv upplevs vara centralt i religionsundervisningen.

1.2. Frågeställningar

Denna studie avser undersöka och förhoppningsvis besvara de två syftena och ta reda på om det finns ett samband mellan dem. Utifrån etablerade syften har två specifikt utformade frågeställningar skapats som denna studie kommer söka svaren på. Lärarnas egna uppfattningar och erfarenheter är det centrala i denna studie. Utifrån dessa förutsättningar har följande forskningsfrågor formulerats:

² Skolverket, Lgr 11, 2011, s.1

- Hur uppfattar lärare kvinnans ställning inom religionerna?
- Vilka erfarenheter har lärare av att arbeta med det kvinnliga perspektivet?

1.3. Disposition

Denna uppsats är disponerad likt men inte helt enligt IMRaD. Några standardiserade underrubriker har valts bort då de inte tillför denna undersökning något. Andra har lagts till då de specificerar och tydligt kartlägger den röda tråden i denna studie. Därmed skiljer denna uppsatsens disposition något från den traditionella IMRaD. Den inledande delen introducerar ämnet, klarlägger syftet samt vilka frågeställningar som ska besvaras. Bakgrunden till uppsatsen med definitioner och avgränsningar tillhör också introduktionsdelen samt etableringen av det teoretiska perspektivet. I nästföljande del av uppsatsen etableras vald metod för uppsatsen med motivation av det valet samt vilka material som har använts.

Tidigare forskning beskriver undersökningar som tidigare utförts och som anses relevanta för denna uppsats. Efter det redogörs det valda teoretiska perspektiv som har tillämpats i undersökningen. Följaktligen kommer sedan det avsnittet där studiens resultat redovisas och lärarnas svar i de genomförda intervjuerna presenteras. Resultaten analyseras sedan med appliceringen av undersökningens valda teoretiska perspektiv i avsnittet ”analys”.

Diskussion följt av en avslutande del avslutar denna uppsats. I diskussionsavsnittet utreds vidare det kvinnliga i religionerna samt egna reflektioner kring fenomenet. I den avslutande delen dras slutsatser ifrån de insamlade samtalen och insamlade informationen. Slutligen rundas undersökningen av med att några möjliga inriktningar för framtida forskning utforskas.

1.4. Definitioner

Begreppet religionskunskap kommer användas i denna uppsats. Definitionen som kommer användas är Skolverkets förklaring av begreppet eftersom denna undersökning baseras på en grupp lärare i Sverige och inom det svenska utbildningssystemet.

Distinktionen mellan genus och kön är begrepp som återkommande ligger som bakgrund i denna undersökning. Skillnaden innebär att kön representerar de biologiska könen samt hur detta separeras ifrån det socialt konstruerade genus.

Genusordningen är ett begrepp som kommer tillämpas som del i en förklaringsmodell kring eventuella strukturer i köns position i relation till varandra utifrån de sociala konstruktionerna kring dem.

Teorin om könsmaktsordningen avser användas som ytterligare en förklaringsmodell när fenomenet kvinnan inom religion undersöks i denna studie. Genusordningen görs ännu tydligare när det talas om en könsmaktsordning. Maktförhållandet ställs då i fokus för dessa sociala konstruktioner och strukturer för att särskilt påvisa korrelationen mellan kön och makt.

Begreppet kritisk pedagogik innebär ett verktyg som tillämpas när behov finns att belysa ett fenomen eller åstadkomma en förändring, till exempel där orättvisor uppfattas. Denna uppsats använder begreppet för att undersöka huruvida religionskunskap bör vara ett ämne som tillämpar detta.

2. Metod & Material

Det traditionella metodperspektivet är att skildra omgivningen som mer eller mindre objektiv medan den kvalitativa metodiken har ett mer subjektivt förhållningssätt till sin omgivning. Med detta menas att samhället är en social, kulturell och individuell konstruktion. Det blir således mer intressant att studera människans uppfattningar och tolkningar av den upplevda verkligheten till skillnad från traditionell metodik, som mäter och värderar en objektiv och obestridlig verklighet. Det traditionella perspektivet söker istället kunskap kring verklighetens beskaffenhet och individen ställs utanför denna objektivitet och utifrån detta formuleras och prövas teorier eller hypoteser.³

I ett kvalitativt metodarbete är utgångspunkten därmed människan som tolkar och formar sin verklighet, fokus ligger således på individen baserad på flera faktorer men med stark betoning på empirin. I centrum för den kvalitativa metodprincipen står istället strukturer, erfarenheter och mänskliga tolkningar. Det huvudsakliga instrumentet för studier är individen, där även utredaren själv kan bli ett subjektivt föremål i sin egen undersökning.⁴

³ Backman, 1998, s.47

⁴ Backman, 1998, s.48

Lärarnas uppfattningar samt hur den pedagogiska verksamheten ser ut i praktiken motiverar valet av en kvalitativ metod i denna studie, tillsammans med förförståelsen om det föränderliga samhälle vi människor lever i som bakgrund. Om avseendet är att undersöka en uppfattning utifrån ett lärarperspektiv kan rimligen subjektiva uppfattningar inkomma från respondenterna. Insikten om detta renderar därmed en kvalitativ metodik denna undersökning och lärarintervjuerna större relevans.

Den egna empiriska bakgrunden och den utifrån erfarenheter, socialt konstruerade verkligheten är två viktiga komponenter till denna undersökning. Eftersom utgångspunkten är lärargruppen och ramen är religionskunskap på gymnasial nivå blir de empiriska värdena av yttersta vikt för utformningen av intervjuerna som ska utföras.

2.1. Urval

För att få en inblick i på vilket sätt lärarna uppfattar och arbetar med det kvinnliga perspektivet i sin religionsundervisning intervjuas sex anställda lärare, tre från teoretiska samt tre från praktiska linjer. Det finns inom gruppen en variation i kön, etnicitet, social bakgrund och ålder. Tre av respondenterna är män och tre är kvinnor i åldrarna 28–57. Urvalet kan betraktas som tunt men under förutsättning att olika grupper representeras blir resultaten trots detta aktuellt för undersökningen.

En avgränsning är att studien utförs på en mindre lärargrupp, alla verksamma på samma skola. Detta medför att resultaten som genereras blir smalare än vid större undersökningar eftersom fokus ligger på en mindre grupp. Fördelen med användandet av en mindre grupp lärare på skolan är att få flera grupper med varierande bakgrund representerad. En annan fördel är att man med fördel kan gå mer in på djupet. Denna typ av urval kallas för ett strategiskt urval. I ett strategiskt urval ligger fokus på en något mindre grupp människor, men riskerar då att undersökningen blir smal och inte lika representativ men om urvalet är kunniga individer inom sina respektive fält kan det ge en större tyngd för undersökningen, förutsatt att olika grupper av individer blir representerade.⁵

Eftersom denna undersökning utgår utifrån ett lärarperspektiv anses användandet av det strategiska urvalet, där intervjuerna utförs på en mindre grupp med erfarenhet inom

⁵ Alvehus, 2013, s.67

skolans värld som lämpligt. Målgruppen är därmed utvald, resultaten blir måhända inte lika brett som vid större undersökningar med slumpmässiga urval. Förhoppningen är att användandet av det strategiska urvalet kommer förse studien med en mer nyanserad bild som sedan kan användas som en grund för den fortsatta undersökningen av det valda fenomenet.

2.2. Skolan

Undersökningen utförs på en stor gymnasieskola söder om Stockholm. Här finns det förutom den lokala kontexten där Fredrika Bremers familj spenderade sina somrar i Årsta, beläget i Haninge kommun även ett stort historiskt arv kring en av de första socialt engagerade kvinnorrättskämparna i Sverige. Fredrika Bremer var en stark förgrundsfigur och förespråkare som arbetade hårt för att kvinnan skulle få mer frihet i samhällsordningen. Hon kämpade för kvinnors rätt till bättre utbildning och författade sin upprördhet över de medborgerliga begränsningarna kvinnan upplevde. Hon förbluffades i ännu högra grad över bojorna som den ogifta kvinnan fängslades under.⁶

På skolan bedrivs ett arbete för att hålla minnet av Fredrika Bremer både i värdegrunden där ett av ledorden är ”mångfald” som anspelar både till etnicitet och kön men framförallt i den årliga Fredrika-dagen som arrangeras på skolan där alla elever arbetar med Fredrika Bremer och hennes budskap i diverse former. Med denna bakgrund har lärarna på skolan en tydlig värdegrund som fokuserar på jämställdhet. Skolans värdegrund kan med fördel användas som riktlinje i den dagliga pedagogiska verksamheten.

2.3. Insamling

Denna undersökning kommer använda sig av kvalitativa intervjuer i samtalen med lärarna. Utgångspunkten för en kvalitativ intervjuetodik är den, att intervjuaren söker få inblick för ett specifikt samhällsfenomen samt hur det tar form.

I en kvalitativ intervju används inte standardiserade frågeställningar, mer öppna frågor används för att undvika svar som har för stor styrning och därmed påverkar resultatet utifrån intervjuutformarens egna värderingar. Tvärtom är ändamålet med ställda frågor att intervjuobjektens egna uppfattningar om ämnet ges uttryck för i största möjliga

⁶ Fredrika Bremerförbundet, 2017, Vem var Fredrika Bremer?

utsträckning. Det existerar däremot en uppfattning om vilka faktorer som forskaren anser viktiga som är av yttersta vikt att ha med sig i utformningen av intervjun. Under intervjugång kan det dock uppstå nya idéer eller uppfattningar som kan fördjupa eller rent av ersätta delar av intervjumanualen, detta behöver beaktas och tas hänsyn till under intervjuprocessen.⁷

Den kvalitativa metoden anses vara mest lämplig för denna undersökning. Användandet av en kvalitativ metodprincip samt det strategiska urvalet för insamlandet av data och öppna frågeställningar är grunden i intervjuerna. Detta för att kunna gå mer på djupet hos informanterna kring deras uppfattningar och erfarenheter om det valda fenomenet. Holme och Solvang definierar den kvalitativa metodiken med bland andra följande parametrar, rikligt med information (går på djupet) om få undersökningsenheter, osystematiskt och ostrukturerat utan fasta svar, närhet till det levande, ett intresse för sammanhang och strukturer.⁸

2.4. Bearbetning

När intervjuerna har utförts så ska resultaten av undersökningen sammanställas. Först och främst läses alla svar noggrant igenom, känns något underlag otydligt söks ett förtydligande för att få rätt andemening i samtliga svar och inte missrepresentera lärarna. Dessa resultat sammanställs för att undersöka huruvida det finns några gemensamma röda trådar i lärarnas uppfattningar eller arbeten. För att få en bild av dessa uppfattningar och erfarenheter ställs forskningsfrågorna framför varje svar för att söka efter samband som ger någon insikt till undersökningen.

Om det finns samband i resultaten, hur påverkar då dessa samband undersökningen? Denna bearbetning görs med syfte att hitta det som är på ett eller annat sätt relevant för just denna undersökning. Användandet av öppna frågor kan medföra svar eller utläggningar som måhända inte blir lika relevanta för just denna uppsats syfte.

Efter att forskningsfrågorna ställts mot undersökningens resultat så har fyra kategorier skapats utifrån de sammanställda svaren. Dessa teman kan direkt kopplas till och söker besvara uppsatsens syften utifrån de ställda frågorna. Två av dessa teman behandlar syftet

⁷ Holme & Solvang, 1997, s.100–101

⁸ Holme & Solvang, 1997, s.78

kring lärarnas uppfattningar om kvinnors roll i religionen och två teman kopplas till lärarnas erfarenheter av arbete med detta fenomen, dessa kommer sedan analyseras utifrån valda teoretiska perspektiv.

2.5. Etik

Det finns fyra huvudkrav vid undersökningar när det gäller etiska bestämmelser. Dessa allmänna huvudkrav delas in i information, samtycke, konfidentialitet samt nyttjandekrav. Dessa krav kan med ytterligare regler specificeras ännu mer.⁹ Hur dessa fyra krav har tillämpats kommer behandlas i detta avsnitt.

Informationskravet innebär att undersökningsledaren ska informera samtliga informanter om uppgiften och vilka villkor som gäller inför deltagandet. Det är viktigt att poängtera deltagandet som frivilligt och att deltagaren har rätt att avbryta sin medverkan. Om något inslag som kan påverka villigheten att delta i undersökningen måste denna information delges.¹⁰ Inför undersökningen gick ett utskick ut där undersökare, undersökningen samt syftet presenterades. Syftet var att genomföra intervjuerna inför denna uppsats men utan att i detalj närma sig uppsatsens ämne och därmed få manipulerade resultat.

Samtyckeskravet menar att deltagarna i en undersökning själva innehar rätten till beslutet att delta i undersökningen. Undersökaren måste därmed ha samtycke till medverkan ifrån samtliga informanter.¹¹ Det är också en rättighet att själv få bestämma villkoren av sin medverkan samt hur deltagaren alltid har rätten att utan påtryckningar avsluta sin medverkan i om den så väljer.¹² I denna undersökning har samtliga informanter gett sitt samtycke. Undersökningen var frivillig och de som gick med på att genomföra den visste om premisserna på förhand.

Konfidentialitetskravet konkretiseras som följande; om känsliga personliga uppgifter kring igenkännliga personer finns bör tystnadsplikt undertecknas. Alla uppgifter om identifierbara personer ska användas på ett sådant sätt att utomstående inte kan känna igen

⁹ Vetenskapsrådet, 2002, s.6

¹⁰ Vetenskapsrådet, 2002, s.7

¹¹ Vetenskapsrådet, 2002, s.9

¹² Vetenskapsrådet, 2002, s.10

informerarna.¹³ Samtliga deltagare i denna undersökning är anonyma och benämns med andra namn och även namnet på skolan där undersökningen utförs hålls anonymt för att ytterligare skydda informanternas identiteter.

Nyttjandekravet är det sista av de fyra etiska forskningsprinciperna som innebär att den informationen om informanterna som samlats in endast får användas i forskningssyfte. Uppgifterna får inte på något sätt användas eller lånas ut för icke-vetenskapliga ändamål eller kommersiellt bruk. Personuppgifter får heller inte användas i ändamål eller åtgärder som direkt påverkar individen (t.ex. vård, tvångsintagning) utan medgivande av berörd part.¹⁴ Uppgifterna som samlas in till denna uppsats kommer inte att delas med någon utomstående part. Det samlas inte heller in någon känslig information som på ett vådligt sätt kan påverka informanterna som deltar i denna undersökning.

3. Tidigare forskning

Som bakgrund för denna uppsats har ett antal artiklar valts ut som undersöker det kvinnliga perspektivet i religiös utbildning utifrån ett genusfokus eller ett lärarperspektiv. De artiklar som använts är alla författade av religiösa institutioner och behandlar specifikt ämnena genusperspektiv på lärande, feminism och religiös utbildning samt lärande.¹⁵

Feltons artikel om lärande med etnisk och genusinkludering beskriver den vitala uppgiften som religiös utbildning bör acceptera när det kommer till exponering, adressering och reformering av sociala orättvisor där två genomträngande hot i vår tid är sexism och rasism. Religiösa utbildare har en unik ställning i skolvärlden med inte bara teologiska insikter utan även en kunnighet och möjlighet till attitydförändring samt utformning av liberala utvecklingar. Lärare behöver anamma denna nya attitydförändring, men det går endast att lyckas med om lärarna vill ta sig an uppgiften och brinner för att åstadkomma en förändring i hur de ser på de sociala orättvisorna.¹⁶

Robinson & Cush (2014) vill återuppliva samarbetet mellan lärare, lärarutbildare och universitetsfakultet och deras artikel publicerad i *British Journal of Religious Education*

¹³ Vetenskapsrådet, 2002, s.12

¹⁴ Vetenskapsrådet, 2002, s.14

¹⁵ Sökproceduren gjordes via databasen ”Academic Search Elite” med sökord: Gender, Religious Education, Religion, Teacher i olika kombinationer.

¹⁶ Felton, 1996, s.1

som avser få igång en sådan dialog. Förslaget som läggs fram i artikeln är att religiös utbildning på alla nivåer behöver reformeras där mångfald behöver förstärkas inom men även mellan traditioner. Mer fokus behöver enligt författarna läggas på det individuella perspektivet där de bortglömda rösterna som inte tillhör det rådande heteronormativa, patriarkala strukturerna får utrymme, en stor del av detta arbete innebär att belysa det kvinnliga perspektivet.¹⁷

De två författarna Robinson & Cush skriver i en annan artikel om potentiella implikationer och faktisk inverkan av feministisk pedagogik i religiösa studier för universitet samt att religionskunskapen i skolorna utvärderas i deras artikel (2018). Författarnas egna erfarenheter i Storbritannien men även internationella jämförelser återfinns med ett fokus på lärande och utifrån ett feministiskt perspektiv. Artikeln undersöker ämnesplaner både på universitet och skolor i syfte att identifiera var förändring krävs samt vad den förändringen bör innefatta. Artikeln avser demonstrera hur feministisk pedagogik utmanar religiösa studier och religionsundervisning att tänka om kring innehåll, metoder och mål på olika sätt. Det nya förhållningssättet tar fasta på varierande feministiska röster, nya pedagogiska prioriteringar samt andra ämnen som rör sex, kön och sexualitet som utmanar kategoriseringen av det feminina och observansen av genusanalys.¹⁸

Lovisa Bergdahl tar i sin artikel avstamp i språket, alltid kodat i det manliga eller kvinnliga och undersöker könskoderna i språket i lärande av religiös utbildning. Detta icke neutrala språk hjälper till att forma förståelsen och relationen till ämnet i klassrummen. Enligt Bergdahl har studier visat att debatten kring religionernas ökade aggressivitet i västerländska demokratier och utbildning i religiös utbildning påverkas av detta. Religiös utbildning tenderar att ha ett manligt kodat språk där det feminina blir underordnat och som berör alla delar av religiösa traditioner som tro, tillhörighet med mera. Detta betyder att bilden av det religiösa livet blir onyanserad i en tid där behovet av nyansering är stort.¹⁹

Att skapa förändring är både en komplex och frustrerande verksamhet när man söker åstadkomma den med feministiska principer i världen såsom den ser ut, riskeras både

¹⁷ Robinson & Cush, 2013, s.1

¹⁸ Robinson & Cush, 2018, s.1

¹⁹ Bergdahl, 2017, s.1

konfrontation, missförstånd samt att behöva kompromissa sina ideal menar Alison Jasper. I texten står det att läsa om de hinder och den komplexitet som uppstår när en feministvänlig förändring inom utbildningsfären eftersträvas, med ett speciellt fokus på den religiösa utbildningen. Denna förändring behöver börja med en förändring i synen på andlighet för att undvika de många könsfällor som står i vägen för denna förändring. Dessa fällor måste navigeras sig runt för att inte lämnas kvar trampandes i en historisk kristen, förlegad maskulin syn på det gudomliga eller den sekulära maskulina rationaliteten som i lika hög grad exkluderar det feminina eller andra tillhörigheter som rubbar samhällsordningen, menar Jasper.²⁰

Sammanfattningsvis talar Felton, Jasper samt Robinson & Cush (2014) om en reformation i hur vi ser på män och kvinnor i religiösa sammanhang. Felton pratar om en genusinkludering och lärare som behöver acceptera en attitydförändring för att åstadkomma förändring. Robinson & Cush betonar vikten av att belysa orättvisorna i religionerna, att ge de röstlösa en röst. Jasper skriver om den behövliga feministvänliga förändringen som krävs och alla hinder man kan mötas av i denna uppgift. Robinson & Cush (2018) skriver om behovet av en reformering utav ämnesplaner i flera nivåer av religiös utbildning. Att påbörja en process av förändring i det könskodade religiösa språket för att frångå den manliga normen som idag råder skriver Bergdahl.

4. Teori & Teoretiskt perspektiv

Detta kapitel kommer behandla teorin och det teoretiska perspektiv som kommer att appliceras i denna undersökning. Teoretiska begrepp som tidigare introducerats kommer även de att förklaras. Den empiriska bakgrunden kommer även den klarläggas med teori. Denna undersökning kommer använda sig av ett socialkonstruktivistiskt perspektiv samt utvalda teoretiska begrepp inom genusteori.

4.1. Socialkonstruktionism

I ett försök till ytterligare insikt i hur skillnader mellan människor och grupper uppstår samt vilka konsekvenser som kan medföras till följd av detta, kan ett teoretiskt perspektiv som grundar sig i socialkonstruktionism med fördel tillämpas. Att inta ett socialkonstruktivistiskt förhållningssätt innebär att uppfatta kunskap som ett språkligt

²⁰ Jasper, 2015, s.1

fenomen där människor i interaktioner mellan varandra konstruerar sin upplevda verklighet. Människans verklighet får sin betydelse och mening genom våra sociala konstruktioner av den.²¹

Det förmodligen viktigaste verktyget människor använder sig av för att konstruera sin verklighet är språket menar Jönson. Det är i språket som interaktion, kommunikation och tänkande äger rum.²² Det blir emellertid problematiskt när kollektiva definitioner av ett fenomen framställs som skadligt. Hur problematiska eller skadliga fenomen kategoriseras är därmed en stor del av det socialkonstruktivistiska perspektivet.²³

4.2. Socialkonstruktionism och genus

Beroende på hur dessa processer och kategoriseringar ser ut kan synen på genus och kön dramatiskt förändras både i positiv och negativ bemärkelse. ”Kön” har i svenska språket varit både en uppfattning om de biologiska förutsättningarna såväl som det socialt konstruerade könet. Idag används begreppet ”genus” för att skilja på dessa två definitioner och innefatta den sociala konstruktionen av könet. Genus innebär därmed de mönster av manligt och kvinnligt som har konstruerats och som utvecklas i sociala, psykologiska, historiska, ekonomiska sammanhang bland annat.²⁴

De sociala konstruktionerna av kön varierar och är föränderliga över tid, det existerar vissa grunddrag, men även dessa utvecklas och förändras. De olika konstruktionerna kan också ses som olika ordningar av kön, det talas då om en genusordning.²⁵ Denna genusordning kan vara bidragande till ett skapande av kategorier och definitioner som skulle kunna motarbeta varandra.

Appliceringen av socialkonstruktionism och genus som teoretiskt perspektiv för denna undersökning grundas i flera anledningar. En motivering är det ständigt föränderliga samhälle som människan lever och verkar i, vilket påverkar och formar allt runt omkring oss. Människans som skapare av sin verklighet genom hennes sociala konstruktioner i ett samhälle som ständigt förändras, både i progressiv samt regressiv riktning. Genusteorin

²¹ Franck, 2007, s.109

²² Jönson, 2010, s.17

²³ Jönson, 2010, s.18

²⁴ Franck, 2007, s.110

²⁵ Franck, 2007, s.110

med bildandet av de manliga och kvinnliga genusprocesserna som riskerar att medföra hierarkisk och institutionell problematik beroende på hur de appliceras och används. Samtliga angivna anledningar motiverar användandet av det valda teoretiska perspektivet i denna undersökning. Hur dessa samhällsliga strukturer uppfattas, anses vara av relevans för att besvara etablerade frågeställningar. Erfarenheten kring det pedagogiska arbetet med det kvinnliga perspektivet etablerar också huruvida det existerar en problematik kring fenomenet eller ej.

4.3. Induktion

Likt syftet med denna uppsats som bygger på en empirisk grund, så är det även hos lärargruppen som deltar i intervjuerna. Deras uppfattning och förförståelse i frågan om kvinnans roll i religionen ligger till grund för utformningen av denna uppsats och de frågeställningar som ska besvaras.

Induktion kallas det teoretiska förhållningssätt inom det kvalitativa arbetet där empirin utgör grunden för att därefter följas av informationssamlandet och senare utformas teorier samt hypoteser. Inom det traditionella förhållningssättet används istället till övervägande del deduktion där utgångspunkten i motsats till det induktiva utgår ifrån begreppsbyggandet sålunda hypoteser, teorier samt frågeställningar²⁶

Holme och Solvang omskrev det induktiva perspektivet enligt boken efter referens från Glaser och Strauss som hävdade att varje teori bör grundas i systematiskt insamlande av empiriska data, endast då kan någon samhällsvetenskaplig teori göras gällande och intressant. Teorin behöver innefatta så många allmängiltiga och mänskliga företeelser och anpassas för den beskrivna situationen så att den fungerar när den tillämpas. Teoriutveckling blir därmed en process som förutsätter undersökningen men utgör inte forskningens utgångspunkt utan den utvecklas i takt med empiriska datas systematiska insamlande.²⁷

4.4. Teoretiska begrepp

Religionsvetenskap - Enligt Skolverket lyder definitionen Religionsvetenskap: Ett ämne med vetenskaplig förankring i religionsvetenskapen, den är till sin natur tvärvetenskaplig.

²⁶ Backman, 1998, s.48

²⁷ Holme & Solvang, 1997, s.57–58

Ämnet ska behandla olika livsåskådningar, trosuppfattningar samt hur dessa kommer till uttryck och hur individen förhåller sig, formulerar samt interagerar i etiska och existentiella livsfrågor. Tron och etikens upplevda betydelse för människans känsla av tillhörighet samt upplevelse av mening behandlas i ämnet religionskunskap.²⁸

Genus - Kön syftar på skillnaderna mellan män och kvinnor som främst definieras utav biologiska förklaringsmodeller. Genus innebär att skillnaderna som kan identifieras mellan människor av olika kön och kan bäst förklaras genom sociala eller kulturella aspekter.²⁹ Havung skriver enligt Olof Franck att genus bör förstås som en allt större förståelse och kunskap kring skapandet av det ”manliga” och ”kvinnliga”, en djupare förståelse kring relationen mellan människa och samhälle, en sammansmältning med det kulturella arvet och de sociala systemens betydelse för människors handlande. Denna process formar människans maskulina eller feminina genus och genom dessa formationer skapas hierarkier samt får institutionella konsekvenser.³⁰

Genusordning - De sociala konstruktionerna av kön som vi definierar med genus kan variera i utseende och förändras över tid även om det existerar vissa grunddrag, dock är även dessa grunddrag föränderliga. Dessa konstruktioner kan därmed ses som olika indelningar av kön, det talas då om en genusordning.³¹

Könsmaktsordning - Könsmaktsordningen åstadkommer olika sociala mönster samt förhåller sig till två lagar där könen särskiljs i det manliga och kvinnliga som inte ska blandas och där männen utgör normen för det som anses allmängiltigt. Könsmaktsordningen bör ses som en aktiv struktur i den process där genus skapas som vi lever i och som underordnar kvinnan och formar våra relationer. Med detta analytiska begrepp kan vi alltså undersöka hur våra liv är inordnade i strukturen samt formar relationer i våra liv.³²

Kritisk pedagogik - beskriver mer eller mindre precist ansatser som ämnar belysa och om möjligt förändra olika former av orättvisor. Det kan med fördel appliceras på

²⁸ Skolverket, Lgr 11, 2011, s.1

²⁹ Franck, 2007, s.65

³⁰ Franck, 2007, s.110

³¹ Franck, 2007, s.110

³² Franck, 2007, s.110–111

undervisning som lyfter frågor om skillnader och makt, arbetar mot förändring, stöttar minoritetsgrupper eller har målsättning att utveckla perspektiv eller strategier för att påverka en specifik social situation.³³

5. Resultat

Denna uppsats har utifrån dess två syften undersökt vilket utrymme kvinnans roll får i klassrummet i ämnet religionskunskap, mer precist hur fenomenet uppfattas samt arbetas med utifrån ett lärarperspektiv. Utgångspunkten i denna studie är således att undersöka om dessa två syften styrker varandra i ändamålet att besvara frågeställningarna om hur detta fenomen kring det kvinnliga inom religionen handskas med. Följande underrubriker i detta avsnitt utgår ifrån utförda intervjuer med lärargruppen på skolan där fokus i samtalen har varit hur lärarna uppfattar kvinnans roll i religionerna samt deras erfarenheter kring det pedagogiska arbetet med detta.

Resultaten är indelade efter fyra teman där tema ett och två (5.1. samt 5.2.) behandlar uppsatsens första syfte alltså lärarnas uppfattning om kvinnans roll inom religionerna. Tema tre och fyra behandlar uppsatsens andra syfte (5.3. samt 5.4.), alltså vilka erfarenheter lärarna har av pedagogiskt arbete med det kvinnliga perspektivet.

5.1. Tema 1 - Individens inflytande på religion beror på omgivning

Detta tema innebär att lärarna uppfattar människans möjligheter till inflytande inom religionerna som beroende på omgivningen. Rubriken och benämningen ”omgivning” syftar till den religiösa kontexten där en specifik grupp interagerar med varandra både i samhället och i det klerikala. Utifrån svaren från respondenterna i undersökningen har det kunnat urskiljas ett par olika tolkningar som bör anses intressanta att analysera. Samtliga respondenter tycker sig uppfatta skillnader i människors möjligheter till inflytande generellt baserat på vilken religiös inriktning hen tillhör. I mer progressiva inriktningar alternativt sekulära samhällen uppfattas ofta en större möjlighet till påverkan.

GUSTAV: Jag ser det som att samtliga religioner har inriktningar där det finns stora möjligheter för individer att göra sina röster hörda, vilket är bra när förändring behövs men det kan även leda till en otrygghet. Det finns

³³ Franck, 2007, s.31

även inriktningar som betonar tradition och trygghet där man inte på samma sätt främjar människans möjlighet till inflytande, men jag tror inte det är poängen heller.

Lärarna verkar ha en uppfattning om en samhällelig struktur och en historisk kontext som sammankopplad med den religiösa inriktningen i samhället där människan verkar och påverkar i vilken mån möjlighet till inflytande ges till individen. Denna uppfattning poängterar flera lärare i samtalen. Maurizio, en av lärarna beskriver det såhär:

MAURIZIO: Jag anser att de flesta religionerna idag fortfarande är styrda av män, deras viljor och tolkningar. Det finns självklart religioner som genomgått en reformation och än idag fortsätter utvecklas där både män och kvinnor har liknande möjligheter att göra sina röster hörda, men merparten av religionerna är fortfarande patriarkala till sin struktur och form. En personlig tanke är att religioner i mer sekulariserade länder har en tendens att vara mer öppna för förändring och jämställda om man jämför med kulturer där religionen är mer framträdande i samhället. Här kan vi använda svenska kyrkan som exempel där inte bara kvinnliga präster förekommer men man börjar öppna dörren för personer med olika sexuella läggningar, detta blir en kontrast till andra former av religioner som enbart tillåter heterosexuella män att ta plats, yttra sig och besitta högre ämbeten i religiösa sammanhang.

Lärarnas uppfattning om människors möjligheter till påverkan inom religionerna tycks enligt svaren variera beroende på hennes omgivning både religiös såväl som samhällelig. Många lärarna återkommer till könsbenämningar och genus i samtalen. Det har talats om ”patriarkala strukturer”, ”föråldrade gubbar”, ”kvinnor” som utsatt grupp med mindre inflytande.

5.2. Tema 2 - Kvinnan begränsas inom religionerna

Detta tema innebär att respondenternas uppfattningar om kvinnans möjligheter och begränsningar att göra sina röster hörda inom religionerna begränsas. I samtalen framkommer uppfattningen att kvinnan begränsas och anses vara underordnad mannen i de flesta religiösa sammanhang. Denna särställning som mannen erhåller beskrivs som

en starkt bidragande faktor till denna mer orderordnade roll kvinnan uppfattas ha enligt lärarna.

SANDRA: Hela den religiösa världen i stort är färgad och formad av män, styrs av män och tolkas av män. Kvinnan har marginaliserats och förvunnit ut i periferin och dessa strukturer lever fortfarande kvar på flera håll världen över.

Lärarna beskriver olika kulturer samt historien som bidragande faktorer till kvinnans begränsningar i religionerna. Dessa strukturer som härstammar enligt respondenterna från de patriarkala systemen som ofta varit en del av samhället vi lever i.

ROSA: Jag anser att det finns patriarkala strukturer som historiskt sett har begränsat kvinnans möjligheter till påverkan, men det kvinnliga perspektivet får genom uppmärksamhet större fokus idag än tidigare. I vissa inriktningar av religiösa samfund kan deras röster fortfarande begränsas men det är även kulturellt betingat. Religion och kultur går hand i hand och det kan därmed vara svårt att separera kulturella fenomen ifrån religiösa sådana.

Lärarna återkommer till termer som medvetenhet, uppmärksamhet och utbildningsmöjligheter i samtalen kring kvinnans inverkan och påverkan på det religiösa. Svaren från respondenterna indikerar en enighet där det uppfattas liknande företeelser och strukturer som på olika sätt begränsar individen och kvinnans chans till påverkan i de religiösa rummen.

5.3. Tema 3 - Lärarens egen empiri påverkar undervisningen

Detta tema innebär att lärarna uppfattar den egna värdegrunden och erfarenheter som präglade för undervisningen i klassrummet. Att diskutera nyansering, olika perspektiv och mångfald är återkommande nyckelord för hur lärarna uppfattar deras roll inom religionskunskap. Vikten av en ökad förståelse kring människors livssyn, ha en nyanserad bild kring olika trosuppfattningar samt att kunna se dessa olika perspektiv utan förutbestämda åsikter om dem menar respondenterna är kärnfrågor för dem i deras undervisning.

Lärares egna erfarenheter och uppfattningar om världen samt etiska värdesystem är enligt respondenterna något som en försöker att inte tillåta färga ens undervisning i för stora mått. Majoriteten uppfattar dock att den bakomliggande empirin och värdesystem som besitts i någon mån spelar roll för hur undervisningen utformas då ens värdegrund är en betydande del av identiteten som kan vara svår att bortse ifrån. Dessa värderingar kan variera från etiska, religiösa eller ibland till och med fördomsfulla och respondenterna betonar vikten av kontinuerlig personlig utveckling och arbete med det egna värderingssystemet som avgörande för en god religionsundervisning.

GUSTAV: Ja jag tror det är oundvikligt att man för med sig sin värdegrund in i klassrummet och av den anledningen tycker jag att självreflektion och självkännedom är viktiga aktiviteter och förmågor för lärare.

MAURIZIO: Jag tror att på flera plan, precis som vi människor formas av våra erfarenheter så färgas våra yrkesliv av detsamma. Det kan vara en inneboende religiositet eller min sociala och moraliska värdegrund som denna erfarenhet ger uttryck för. Jag försöker därmed ständigt att utveckla mina egna värderingssystem för att kunna ge mina elever en så nyanserad världsbild som bara möjligt.

Lärarna förhåller sig lite olika till denna medförda erfarenhet och värdesystem som de menar kan manifesteras på olika sätt beroende på hur ens bakgrund och värderingar ser ut. Hur man förhåller sig till ett fenomen antingen i positiv, negativ eller neutral bemärkelse har en påverkan på mottagaren i detta fall eleverna. Lärarnas medvetenhet om den egna erfarenheten och personliga värderingar som bidragande faktorer till utformningen av undervisningen är en intressant insikt för studiens fortsättning.

5.4. Tema 4 - Arbetet med kvinnors roll får inte utrymme i klassrummet

Det fjärde och sista temat innebär att lärarna redogör för sina erfarenheter av det pedagogiska arbetet i klassrummet med det kvinnliga perspektivet. Individens erfarenhet, perspektiv och påverkan kommer flera lärare att nämna under intervjuernas gång vilket leder samtalen in på erfarenheter kring det pedagogiska arbetet med det kvinnliga perspektivet och kvinnors roll i religionen. Lärarna har uppfattat ett historiskt arv och en förståelse för kvinnan som underordnad mannen. Samtalen leder nu till frågan om den

erfarenheten används för att utforska detta utifrån religion och trosföreställningar i klassrummet.

GUSTAV: Jag skulle inte säga att det är ett fast inslag i min undervisning, istället försöker jag vara lyhörd och visa kvinnors röster där jag upplever att eleverna inte tror att de existerar.

En lärare nämner även tidsbrist i en femtiopoängkurs, avsaknaden av direktiv från Skolverket om var fokus bör läggas mellan de individuella eller teologiska perspektiven omnämns också som anledningar.

SANDRA: Jag önskar att jag hade den tiden. Jag finner att det inte finns tillräckligt med utrymme i kursen för att ge detta ämne det plats som hade krävts för att ge det rättvisa. Kanske om det var tydligare direktiv för hur vi skulle arbeta med vissa kunskapskrav så kunde det ha underlättat. Jag lyfter in det kvinnliga perspektivet när jag kan och vi talar om individens samspel med religionerna men det är långt ifrån tillräckligt.

6. Analys

I följande rubriker sammanställs det genererade resultatet och analyseras utifrån det valda teoretiska perspektivet socialkonstruktionism samt utvalda genusteoretiska begrepp, där alla underrubriker förankras i de valda teorierna. Utgångspunkten är de fyra teman som behandlades i resultatsammanställningen. Inledningsvis undersöktes hur lärarna uppfattar individens och i synnerhet kvinnans roll inom religionen. Sedan undersöktes hur lärarna ser på hennes egen roll i sammanhanget för att ta reda på vilka erfarenheter om några, som lärargruppen har av arbete med det kvinnliga perspektivet i religionsundervisningen.

6.1. Tema 1 – Individens sociala konstruktioner

Jag kommer under denna rubrik analysera tema ett i kapitel fem med användning av genusteori. Inom genusteori som har sin grund i socialkonstruktionismen så formas och görs skillnader mellan grupper, kvinnor och män beroende på omgivningen samt hur språket uppfattas. Det könskodade språket och det sociala konstruktionerna kring detta för med sig skillnader i gruppammansättningar där vissa kommer favoriseras över andra.

Detta är även beroende av den geografiska platsen samt grupptillhörigheten individen tillhör eftersom dessa värden är föränderliga.

”Maurizio” berättade om religiösa traditioner som i stort fortfarande styrs av mäns vilja och tolkningar men att religioner på vissa platser har påbörjat en mer jämlik utveckling mellan könen. Utöver detta uppfattas den geografiska platsen och området samt hur mycket inverkan religion och stat har på varandra som bidragande faktor kring hur individens möjligheter till påverkan ser ut.

Flera lärare återgav likande berättelser om hur individens påverkan är beroende på vilken inriktning eller rättsskola som den religiösa utövaren tillhör samt hur samhället ser ut där utövaren agerar, men att det även skiljer sig mellan de båda könen. Denna reflektion blir således direkt applicerbar på de sociala konstruktionerna människan bygger upp och som förändras med omgivningen, eftersom lärarna gett intryck av att de samhälleliga konstruktionerna är lika viktiga som de religiösa i hur individens påverkan ser ut.

6.2. Tema 2 – Femininitet underordnad

Förståelsen om hur manligt och kvinnligt bildas, en djupare förståelse mellan sambandet människa och omgivning. Det kulturella arvets förening med de sociala systemen. I denna process formas kvinnliga eller manliga genus, en process som framkallar hierarkiska och institutionella konsekvenser.³⁴

I skapandet av manligt och kvinnligt förenas det kulturella arvet med de sociala systemen vilket medför konsekvenser. Föreningen kultur och religion är även den nära sammankopplad menar ”Rosa” och det kan vara svårt att separera kulturella och religiösa fenomen ifrån varandra. Historiskt sett har kvinnans möjligheter begränsats och det finns patriarkala strukturer som lever vidare än idag och på flera håll i världen anser ”Sandra”, som berättar att hela den religiösa världen i stort är färgad, formad och styrs av män.

Socialt sätt anses män inom religiösa sammanhang enligt lärarna ha en större påverkan i religiösa sammanhang och åtnjuter mer friheter där kvinnan i samma andetag begränsas. En öppen och progressiv syn på kön och genus i ett ständigt föränderligt samhälle krävs,

³⁴ Havung, 2000, s.55

för att kunna åstadkomma en förändring och påverkan inom religionerna. Kvinnans begränsningar hänvisas i teorin till hur dessa sociala konstruktioner av genus bildas där femininitet står underordnad maskulinitet, vilket speglar sig i både språk men även olika religiösa traditioner.

6.3. Tema 3 – Genusordningen påverkar lärandet

Lärarna har gett uttryck för de patriarkala strukturer som fortfarande är synliga idag, men det krävs en personlig uppfattning och en acceptans om dessa för att upprätta en miljö som främjar förändring. Personliga erfarenheter formar och färgar alla aspekter av livet även i yrkeslivet berättar "Maurizio". Därmed kommer den upplevda verkligheten påverka hur undervisningen ser ut antingen beroende på en inneboende religiositet eller en social/moralisk värdegrund. Därför är det av yttersta vikt att ständigt utveckla sitt egna värdesystem för att kunna hålla sig så nyanserad som möjligt i sin undervisning. "Gustav" framhäver vikten av självreflektion och självkänedom som viktiga aktiviteter och förmågor för lärare.

Människan förändras i takt med samhället hon lever och agerar i och formeringen av olika grupper samt hur dessa kommer att karakteriseras och upplevas av människan är det som kallas för genusordning. Hur bilden av kön och genus såg ut för hundra år sedan eller tio år sedan är inte där samhället befinner sig idag, även om vissa grunddrag finns i den socialt konstruerade genusordningen är även dessa föränderliga. Utifrån det teoretiska perspektivet bör därmed även skolans sfär inkluderas i förändringsarbetet om vi ska kunna uppfatta och förklara samhällsförändringarna som sker runt omkring oss. Samtliga respondenter i undersökningen har identifierat liknande patriarkal problematik men hur de väljer att förhålla sig till och arbeta med det skiljer sig avsevärt. Det kan tolkas som att det existerar en avsaknad av struktur, kring behandling av kön och genus i undervisningen.

6.4. Tema 4 – Könsmaktsordning och religion

Lärarna har uppmärksammat och identifierat skillnader mellan individers möjligheter och begränsningar inom religionerna men har dessutom pekat ut kvinnan som särskilt utsatt i hennes möjligheter att göra sin röst hörd i religiösa sammanhang. Denna uppfattning kan förklaras med det teoretiska begreppet könsmaktsordning, som är en snävare definition

av genusordningen. Män har en normativ särställning inom religionen, inte minst med tanke på det könskodade språket som favoriserar manlighet över kvinnlighet.

Denna inneboende struktur har i denna uppsats både uppmärksammats av såväl tidigare forskning som respondenterna, men det behandlas väldigt olika i undervisningen. Den normativa manligheten får i stort tillåtas att leva vidare. ”Sandra” berättar att tiden inte räcker till för att ge fenomenet tillräckligt med utrymme och ifrågasätter om inte tydligare direktiv i det arbetet skulle underlätta. Det kvinnliga perspektivet lyfts in när det finns utrymme men det är inte tillräckligt för att göra det rättvisa. ”Gustav” medger att det inte är ett fast inslag i undervisningen utan att han istället lyssnar in eleverna. Uppfattar en avsaknad av kvinnliga röster lyfts de i sådana fall in vid behov där eleverna tror de inte existerar.

Arbetet med det kvinnliga perspektivet verkar till stor del saknas i religionsundervisningen och synen på genus i det föränderliga samhället där individen agerar får enligt lärarna inte plats i religionsundervisningen, trots att behovet och uppfattningen kring fenomenet uppmärksammats. Trots denna uppfattning om det manligt normativa och könskodade språket skiljer sig de pedagogiska verksamheterna åt markant mellan informanterna även om vikten kring fenomenet uppmärksammats. Lärarna uppfattar det föränderliga arbete som krävs där progressiva delar av världen har påbörjat ett förändringsarbete, men andra inte. Detta kan tolkas som en ny genusordning som utvecklas i nutid.

7. Diskussion

Med den empiriska bakgrunden och upplevda verkligheten som denna undersökning har sin utgångspunkt i gör det enligt mig relevant, att efter vår sammanställning och analys av resultaten undersöka sanningshalten i de resultat och hypoteser som formats kring patriarkala strukturer och begränsningarna av kvinnor samt det kvinnliga i religiösa sammanhang. Efter att ha redovisat för utförda intervjuer inom ämnet söker jag nu skapa grund för en fortsatt diskussion kring utstakat ändamål med uppsatsen med hjälp av relevant litteratur och tidigare forskningsrön som anses vara relevanta för den fortsatta utvecklingen av denna efterforskning.

Inom kristen tro (även andra traditioner som vi ska redogöra närmare senare) har de normerande texterna i bibeln och dogmatiken kring religionen uppdragats som

manscentrerade och misogyna, därmed är det en nödvändighet att utanför den manligt dominerande traditionen använda kvinnors erfarenhet som källa och norm i det religiösa rummen.³⁵ Det förefaller mig som att det råder en konsensus i lärargruppen om problematiken med kvinnans roll i religionerna, liknande inneboende och historisk patriarkal struktur som är i behov av förändring uppmärksammas i resultaten. Detta till trots verkar det onekligen ändå finnas stora skillnader i hur detta arbetas med, om det tas upp över huvud taget samt i vilken utsträckning. Flera frågeställningar om förnimmelsen kring de patriarkala strukturerna, tidsbristen inom religionsämnet och den empiriska bakgrunden har efter sammanställda resultat enligt mig kunnat betraktas som viktiga insikter för undersökningen.

Religionen står inför vägskalet att förändras med tiden eller riskera att anses statisk, omodern och ojämförbar. När samhället förändras behöver alla delar av det förändras i samma takt och där detta misslyckas behövs en höjd medvetenhet. Här står religionen och utbildningen kring denna i centrum i en tidsålder där jämställdhetsdebatten genomsyrar alla aspekter av det vardagliga livet, bör detta även gälla det andliga livet vill jag hävda.

Sedan åttiotalet har synen och föreställningarna om det kvinnliga samt manliga ifrågasatts på bred front inom genusvetenskapen. Konstruktionen av kön kom mer och mer i fokus genom den teoretiska åtskillnaden mellan det socialt inlärdade genuset kontra det biologiska könet inom alla vetenskapliga traditioner så även inom den teologiska forskningen. Det räckte inte längre med att synliggöra utan ifrågasättandet av hur kvinnor porträtteras i de religiösa både genom samtida och historiska perspektiv, hur beskrivs denna kvinnlighet? Hur tar rollfördelningen mellan denna vedertagna religiöst färgade kvinnlighet kontra det manliga form i de religiösa rummen?³⁶

Forskare har genom analyser av de olika religiösa traditionerna, gudstjänster, riter och texter kunnat urskilja en korrelation mellan de kännetecken vi tillskriver manlighet och de egenskaper som beskriver det gudomliga. De attribut vi tillskriver kvinnan innebär därmed en kontrast som innebär en motsats till det gudomliga hävdar Eriksson.³⁷ Herre, fader, konung är epitet som ofta beskriver den abrahamitiska Guden vilket sammanfogar

³⁵ Eriksson, 2004, s.21

³⁶ Eriksson, 2004, s.22–23

³⁷ Eriksson, 2004, s.24

det manliga med gudomlighet där det kvinnliga i bästa fall osynliggörs, i värsta fall beskrivs som motpol till det gudomliga.³⁸

7.1. Kvinnans ställning i religionen

Arvind Sharma är redaktör för en bok som studerat kvinnor inom olika religioner, all skrift är skrivna av kvinnor om kvinnor som sammanställts av Sharma.³⁹ Tanken är att faktagrunden i denna bok medför till undersökningen cementerar problematiseringen kring uppsatsens ämne och därmed gör den relevant som studium, då den undersöker just det historiska perspektivet i relation till kvinnligt inflytande och påverkan. Då det inte är rimligt att använda hela materialet och samtliga religioner, kommer boken användas för att få en liten inblick i kvinnans ställning inom religionerna och i enlighet med bokens kronologi ta upp ett eller några exempel från vardera omskriven religion.

Boken börjar med en inblick i stamreligionernas samhälle och mer specifikt hos de australiensiska aboriginerna. Där beskrivs männens långa och invecklade ritualer är kvinnor helt exkluderade, detta är även det enda omnämnande vi har angående kvinnors roll i de aboriginska religiösa samhällena. Dessa ritualer grundar sig i omfattande kvinnlig mytologi och symbolism som knappt nämns i något sammanhang. Detaljerna kring kvinnans exkludering går inte att skönja därmed formas hypotesen att i det aboriginska samhället anses män vara heliga och kvinnan anses profan.⁴⁰

Inom de hinduiska och vediska traditionerna beskrivs kvinnan som en viktig del i den kosmiska och sociala ordningen. Samhället är dock patriarkalt i sin grund som är centrerad kring familjevärderingar samt bevarande av etnicitet och livsbejakande praktiker. Man skulle därmed kunna hävda behovet av det kvinnliga i hinduismen som balansen i den kosmiska ordningen om än ur en patriarkal utgångspunkt.⁴¹ Hellman beskriver också den kosmiska balansen i sin bok ”hinduiska gudinnor och kvinnor” där Shiva och Parvati kompletterar varandra, som gestaltas i Shivas form Ardhanarishvara i den hinduiska ikonografin.⁴²

³⁸ Eriksson, 2004, s.29

³⁹ Sharma, 1987, förord

⁴⁰ Sharma, 1987, s.47

⁴¹ Sharma, 1987, s.60–61

⁴² Hellman, 1998, s.7

Trots flertalet hinduiska gudomar och kvinnans betydelse i den kosmiska ordningen anses kvinnan inom hinduismen främst som en sexuell varelse, denna sexualitet måste kontrolleras för att inte rubba den sociala ordningen. Detta åstadkoms genom äktenskapet, kvinnan i sig är emellertid en varelse utan egenvärde utanför äktenskapet och anses besitta farliga egenskaper i sin natur. Dessa tyglas genom äktenskapet då hon som gift kvinna anses välsignelsebringande då hennes sexualitet används för mannens intresse, att göra söner. Den ideala kvinnan anses därmed ska vara pativrata, hängiven sin make som förväntas stötta och följa honom osjälviskt och okritiskt.⁴³

För buddhismen har doktrinen i religionen tillsynes varit en av jämlikhet, Buddha gjorde ingen skillnad i spirituellt undervisning mellan män och kvinnor utan alla omfattas av samma andliga bana och slutmål utan distinktioner på grund av kön. Buddhismen var också tidig med att upprätta manliga och kvinnliga kloster, men i frågan om kvinnliga kloster nekade Buddha förfrågan flertalet gånger. När han senare godtog detta var det under premisen att kvinnorna i klostret hade åtta förhållningsregler att efterleva för att underordna sig de manliga munkarna. Templen blev tillika försvagade av kvinnans närvaro menade Buddha.⁴⁴ I den buddhistiska kulturen existerar onekligen framträdande kvinnligt inflytande som dateras tillbaka till religionens begynnelse, detta till trots är det tillsynes svårt att bevisa denna hypotes då mycket lite dokumentation finns om kvinnan. Således dominerar männen dagens ledarskap samt hur religionens historia och traditioner berättas om trots kvinnors inblandning sedan religionens upprinnelse.⁴⁵

Likt buddhismen hade konfucianismen liknande värdering av kvinnans roll som viktig för den kosmiska ordningen samt i hemmet, men alltså underordnad mannen i den starka patriarkala strukturerade religionen.⁴⁶ Inifrån konfucianismens Kinas extremt patriarkala strukturer växte Taoismen fram som en motpol där jämlikhet och harmoni mellan motsatser ansågs avgörande, så även balansen mellan manligt och kvinnligt.⁴⁷ Taoismen har sedan begynnelsen haft kvinnligt deltagande och inflytande där både män och kvinnor kunde leda folket i religionen, den kosmiska balansens ying och yang och kvinnliga Tao visar på kvinnans historiska betydelse. Detta till trots är taoismen och

⁴³ Hellman, 1998, s.56–57

⁴⁴ Sharma, 1987, s.105–107

⁴⁵ Sharma, 1987, s.129–131

⁴⁶ Sharma, 1987, s.136

⁴⁷ Sharma, 1987, s.161

kvinnan mestadels förtryckt likväl då den kinesiska historien främst berättas genom konfucianismen eller buddhismen, taoismen anses därmed vara längst ner i den sociala hierarkin och därmed relegeras även kvinnan till samma sociala status och blir en marginal i kinesisk religiös historia.⁴⁸

Judendomen har sedan tidig biblisk tid en tradition av att kontrollera kvinnans sexualitet i det starkt patriarkala Israel. Unga kvinnor giftes bort kort efter puberteten och förväntades vara oskuld, straffet var stening om motsatsen upptäckts.⁴⁹ Inom den religiösa sfären var judiska kvinnor långt ifrån männens jämlikar även om de åtnjöt vissa friheter när det kom till religiös praktik. Kvinnan hindrades dock prästskap, hennes menstruation gjorde att hon var oren då blod ansågs vara för nära livskraften att fel kontakt med den ansågs förorenande.⁵⁰ Många judiska feminister anser idag att denna långa tradition av kontroll och förtryck av kvinnan och hennes sexualitet ligger till grund för hennes andraklassmedborgarstatus som fortfarande existerar idag.⁵¹

De olika trossamfundet inom kristen historia har lett till kvinnans olika ställning där katolicismen och de ortodoxa kyrkorna kontra protestantismen. I de två förstnämnda är kvinnan underordnad mannen, i protestantismen anses däremot kvinnan åtnjuta liknande friheter männen gör. Teologin bakom kvinnans underordnade ställning grundar sig den framstående manliga kreationshistorien. Därmed synliggör en tydligt patriarkal struktur i själva kreationens begynnelse. Tanken om den manliga kurationsordningen innefattas av kvinnans underlägsenhet intellektuellt, emotionellt och moraliskt mot mannens överlägsna natur, detta beskrivs tydligt genom arvsynden.⁵²

Religiöst sett är kvinnor och män lika under för gud inom Islam där grunden i religionen är guds enighet och domedagen där alla bedöms lika inför Gud. I koranen återfinns dock passager som omnämner kvinnan som ett steg under mannen, mannen är kvinnans beskyddare. Polygami är tillåtet för män, som får ha upp till fyra fruar och dessa behöver inte tillhöra tron utan det äktenskapliga kontraktet överbryggas religionerna. Detsamma gäller inte kvinnor som endast får ha en make och hans religion måste vara Islam.⁵³

⁴⁸ Sharma, 1987, s.167–169

⁴⁹ Sharma, 1987, s.184

⁵⁰ Sharma, 1987, s.190

⁵¹ Sharma, 1987, s.196

⁵² Sharma, 1987, s.207–209

⁵³ Sharma, 1987, s.236–237

Historiskt sett har manliga släktingar kontrollerat kvinnans framtida make och därmed har bortgifte i extremt unga åldrar förekommit genom islamsk historia, denna tradition är i förändring men lever kvar än idag. Preventivmedel anses tabu, som gudomligt ingripande av religiösa ledare där abort och sterilisering är strikt förbjudna. Kvinnors rätt till egendom, monetära medel, vårdnadshavande vid skilsmässa samt skyldighet att skyla sin kropp är fler sätt som cementerar tanken om kvinnan som underordnad mannen.⁵⁴

Detta är endast ett axplock ifrån olika religiösa inriktningar som måhända inte påvisar en helt rättvis bild men förhoppningen är att de patriarkala strukturella problem och reformbehov vi problematiserat kring synliggörs med dessa exempel som härleds ur olika religiösa sammanhang. Noterbart är att undersökt referenslitteratur för elever har en nästintill total avsaknad av det kvinnliga perspektivet eller andra formuleringar som genus eller femininitet. Nästintill all litteratur anammar ett manligt könskodat språk i förklaringar av religiösa fenomen.⁵⁵

7.2. Kritisk pedagogik

Vi som undervisare bör anamma kritisk pedagogik in i vår undervisning, i synnerhet där vi finner samhällseliga orättvisor eller dogmatiska traditioner som utövar en medveten eller omedveten maktkontroll över en utsatt grupp vill jag hävda.

Om religiös utbildning ska kunna bli mer än en steril och abstrakt företagande behöver det transformeras till ett redskap för personlig utveckling och social rättvisa. Religionsutbildning bör belysa orättvisor, starkt motverka anhängarna av ondo samt kraftfullt främja frigörandet från orättvisor.⁵⁶

Religiösa utbildare måste göra, säga och lära ut något som främjar kön och etnisk rättvisa. Det är essentiellt att vi uppfattar och agerar i kontexten av samhället vi lever i och hur dessa premisserar, kontextualiserar och kontrollerar våra åsikter och vår förståelse för världen omkring oss. I både teologi, samhällsvetenskap och historia är det bilderna som omger och reflekteras till oss det vi människor tenderar att forma vår verklighet efter. Då de patriarkala, skadliga, hierarkiska strukturerna som format och dominerat vår kultur

⁵⁴ Sharma, 1987, s.238–240

⁵⁵ Ring 2000, s.72, 73, 76, 142–142, Ring, 2012, s.50, 184, 212–220

⁵⁶ Felton, 1996, s.147

tillåts stå ohotade kvarstår problemen. Att undervisa och arbeta för köns jämlikhet eller etnisk mångfald är inte en frivillig praktik, den är rotad i trons krav och profeternas budskap.⁵⁷

7.3. Reformation av ämnesplaner

Det verkar enligt Robinson och Cush självklart att ämnesplanerna för religionskunskap behöver förändras, feminismen har lett forskare till en identifiering av svagheter i innehållet i den religiösa utbildningen speciellt men inte exklusivt till en historisk kontext. Historiskt sett har feminismens forskning i ämnet upptäckt att tidiga akademiker okritiskt accepterade den manscentrerade, patriarkala religiositeten som normativ, där kvinnor antingen uteslöts helt och hållet eller har marginaliserats vilket renderar en felaktig bild av det religiösa livet och könsrollernas påverkan på det. Det är från ett manligt perspektiv och i relation till män som religioner presenteras för oss.⁵⁸

Robinson och Cush skriver att en omorganisering av ämnesplanernas innehåll behövs för att återupptäcka och omvärdera kvinnlig historia, vittnesmål och erfarenheter för att på så sätt kunna exponera kvinnohat, förtryckarnormer och stereotyper. Att endast lägga till en föreläsning eller några kapitel som berör kvinnor i existerande ämnesplaner eller kurslitteratur är inte tillräckligt, istället behöver premissen kring kunskap och objektiva fakta kring all religiös praktik och tradition omvärderas och revideras till att innefatta det kvinnliga perspektivet.⁵⁹

Framsteg har gjorts, men det räcker inte med att lägga till en sektion eller ett kapitel om kvinnor då det inte utmanar det strukturella sett religiös tradition avbildas. Kvinnor behandlas som undantagsfallen, du finner aldrig en sektion som berör ”män inom Buddhism” för det manliga narrativet förblir normen i historieberättandet.⁶⁰ Feministiska akademiska studier vill inte endast kritisera det förgångna när det gäller innehåll och studiemetoder utan forska fram helt nya tillvägagångssätt för att undervisa en integrerad och transformerad metod.⁶¹

⁵⁷ Felton, 148–149

⁵⁸ Robinson & Cush, 2018, s.7

⁵⁹ Robinson & Cush, 2018, s.7

⁶⁰ Robinson & Cush, 2018, s.8

⁶¹ Robinson & Cush, 2014, s.8

8. Slutsatser

Efter genomförd undersökning och sammanställda resultat uppfattas ett upplevt problem med nuvarande ämnesplan i Religionskunskapen. Samtliga lärare har understrukit och gett uttryck för ett upplevt problem kring kvinnans underordnade roll i religiösa samhällen både historiskt, kulturellt och religiöst. Det tycks efter genomförda intervjuer som att detta ämne behöver adresseras inte bara som en parentes i sammanhanget utan som ett relevant problem som behöver åtgärdas. Endast med samlad kraft och riktad fokus kommer det gå att åstadkomma den förändring som anses nödvändig inte bara utbildningssystemet, men i förlängningen även som samhällsproblem.

Det verkar i samtalen med lärarna efterfrågas en klarhet i ämnesplanerna för att med tydlighet veta vart fokus bör läggas och hur mycket tid som bör ägnas åt det kunskapskravet som berör elevens möjlighet till analys och värdering av hur religion förhåller sig till det individuella som tidigare behandlats i denna undersökning.

Elevernas kurslitteratur tycks besitta en distinkt avsaknad av ett kvinnligt perspektiv eller någon som helst feministisk färgning vare sig nutida eller historiskt. Robinson och Cush skrev att det inte är tillräckligt med endast ett kapitel eller en passage som berör det kvinnliga perspektivet inom religionen. I referenslitteraturen som har tagits del av har det kvinnliga perspektivet, genusperspektiv i religiösa sammanhang varken teoretiskt eller praktiskt knappt existerat. Något som ytterligare återspeglar den utpräglade manligheten i religionen som en inneboende kulturell samt historisk struktur.

8.1. Avslutning

Denna undersökning har etablerat en god grund för att kunna bygga vidare på resultaten som har framställts. Förnimmelserna inledningsvis om den upplevda patriarkala strukturen som omger religion och religiös utbildning tycks efter undersökning och stödd på tidigare forskning ha stärkts ytterligare. Mer arbete behöver däremot utföras för att få en mer omfattande helhetsbild kring fenomenet. Sammanfattningsvis tyder denna undersökning på att religionsundervisningen kan behöva en tydligare riktlinje för lärarnas uppdrag kring arbetet med ett kvinnligt perspektiv. Det stora samhällsproblemet kring kvinnans begränsningar rör många olika sfärer och den religiösa är inget undantag, den spelar en lika central roll som övriga delar av det föränderliga samhället. Denna företeelse bör tas på allvar i klassrummet och fenomenet kring kvinnans begränsningar inom

religionerna behöver göras tydligare i riktlinjerna för religionskunskapen om detta ska kunna realiseras.

8.2. Framtida forskning

Denna undersökning har etablerat en tydlig riktning som kan arbetas vidare med. Jag anser att resultaten och analysen har frambringt tillräckligt med viktiga iakttagelser för att kunna bedriva ytterligare efterforskningar inom området. För att undersöka huruvida detta är ett större fenomen än denna undersökning kan åstadkomma finns möjlighet att bredda basen för forskningen, först regionalt men kanske i förlängningen även nationellt. Man kan även fokusera forskningen och granska ämnesplanen noggrant för att undersöka om det är en revision av denna som krävs för att kunna förena vårt ständigt föränderliga samhälle med religionskunskapen som ämne för att få en mer inkluderande, jämlik och genusinkluderande vinkling på den religiösa utbildningen.

- Efter frambringt resultat i denna undersökning så öppnar det dörren för en större studie av liknande slag. Kvalitativt men på ett par skolor kan vara ett första steg. Enkätundersökningar mer omfattande och kanske i förlängningen nationellt. Ser resultaten och svaren liknande ut eller är denna undersökningen en anomali?
- En granskning kring ämnesplanen. Krävs ett förtydligande av Skolverkets ämnesplan samt kunskapskrav för religionskunskap? Vem har arbetat fram nuvarande ämnesplan? Hur såg processen ut? Vilka var delaktiga? Hur arbetades kunskapskraven fram? Är det ett levande dokument som färgas av samhällsförändringarna runt omkring oss och hur ser det ut i övriga världen?

9. Källförteckning

Alvehus, Johan (2013). *Skriva uppsats med kvalitativ metod: En handbok*. Liber: Stockholm

Backman, Jarl (1998). *Rapporter och uppsatser*. Studentlitteratur: Lund

Bergdahl, Lovisa (2017). Language matters: gendering Religious Education teaching. *British journal of religious education* 40 (3), s. 317-326

Eriksson, Anne-Louise (2004). *Genusperspektiv på teologi*. Högskoleverket: Stockholm

Felton, Gayle, Carlton (1996). Teaching toward gender and ethnic inclusivity. RELIGIOUS EDUCATION: THE OFFICIAL JOURNAL OF THE RELIGIOUS EDUCATION ASSOCIATION 91(2), s. 146 – 159

Franck, Olof (red.) (2007). *Genusperspektiv i skolan: om kön, kärlek och makt*. Studentlitteratur: Lund

Havung, Margareta (2000). *Anpassning till rådande ordning: en studie av manliga förskollärare i förskoleverksamhet*. Institutionen för pedagogik. Diss. Lärarhögskolan: Malmö

Hellman, Eva (1998). *Hinduiska gudinnor och kvinnor: en introduktion*. Nya Doxa: Nora

Holme, Idar, Magne & Solvang, Bernt, Krohn (1997). *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Studentlitteratur: Lund

Fredrika Bremerförbundet (2017). *Vem var Fredrika Bremer?* Tillgänglig: <http://www.fredrikabremer.se/om-fbf/historia/vem-var-fredrika-bremer/> [2018-12-03]

Jasper, Alison (2015). Womanspirit still rising? Some feminist reflections on 'religious education' in the UK. SAGE JOURNALS 23(3), s. 240 – 253

Jönson, Håkan (2010). *Sociala problem som perspektiv: en ansats för forskning & socialt arbete*. Liber: Malmö

Ring, Börge (2012). *Religion: helt enkelt*. Liber: Stockholm

Ring, Börge (2000). *Religion och sånt*. Liber: Stockholm

Robinson, Catherine, Cush, Denice (2018). Learning and unlearning: some reflections on feminist praxis and pedagogic practice in religious studies and religious education. *MDPI RELIGIOUS JOURNAL* 9(4), s. 1 – 17

Robinson, Catherine, Cush, Denice (2014). Development in religious studies: towards a dialogue with religious education. *BRITISH JOURNAL OF RELIGIOUS EDUCATION* 36 (1), s. 4 – 17

Sharma, Arvind (red.) (1987). *Women in world religions*. Albany State University of New York Press

Skolverket (2018). Ämne: *Religionskunskap*. Tillgänglig: <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/amne?url=1530314731%2Fsyllabuscw%2Fjsp%2Fsubject.htm%3FsubjectCode=REL%26lang=sv%26tos=gy%26p=p&sv.url=12.5dfe44715d35a5cdfa92a3> [2018-12-03]

Tidman, Nils-Åke, Wallin, Kerstin (2012). *Relief: Livsvägar*. 2.uppl. Gleerups Utbildningar: Malmö

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer: inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Libris: Stockholm